

VESALIUS EN DE ZESTIENDE-EEUWSE TANDHEELKUNDE

IV. Rondom Vesalius' brief aan Rolandus

C. GYSEL

„Le succès de l'œuvre leur parut une menace autant qu'une offense. Ils ne lui épargnèrent pas les malignités. Les cénacles prirent parti dans la querelle l'exposant à tous les coups. Sa nature ardente et susceptible ressentit davantage l'iniquité de la cabale qu'elle n'apprécia les éloges, et en demeura ulcérée.”¹⁾

Eugène Baie (Le siècle des gueux. Tome 4. Le trésor des races. I. Maîtrises d'art, p. 304.)

p 7 februari 1546 krijgt Vesalius van Karel V de opdracht te Nijmegen de zieke Venetiaanse gezant Bernardo Navagero te verzorgen. De Keizer zelf vertrekt naar de Rijksdag te Regensburg. In gezelschap van zijn zieke: „een groot sieraad van zijn staat door zijn buitengewone geleerdheid en vele andere eigenschappen” (*Brief* pag. 9) komt de hofarts in deze stad pas op 7 mei aan en vindt er „naast het gezelschap zijner trouwe vrienden de brieven die gedurende zijn afwezigheid tot een stapel waren aangegroeid” (*Brief*, pag. 9). Hieronder vindt hij er verscheidene van „den zeer geleerden heer Joachim Roelants, de voortreffelijke geneesheer van Mechelen, zijn zeer beminde vriend” (*Brief*, pag. 9), wiens zoon thans te Parijs geneeskunde studeert, op raad van Vesalius, die hem aanbevelingsbrieven heeft medegegeven voor „Vasseus, Fernelius, Oliverius en enige anderen, die hij om hun kennis hoogacht, maar vooral ook bij Sylvius” (*Brief*, pag. 37).

Met zijn vroegere leermeester heeft Vesalius ook een persoonlijke briefwisseling gevoerd. Hierover nu vraagt vader Roelants inlichtingen. Hij heeft ook gehoord van een nieuw geneesmiddel, dat door de Keizer met vrucht zou zijn gebruikt en hij verzoekt Vesalius hem de voorschriften dienaan-

¹⁾ Baie schrijft dit over de beeldhouwer Duquesnoy, maar het past ook wonderwel op Vesalius.

gaande te verschaffen. Laatstgenoemde voldoet aan het verlangen van zijn oudere vriend in een tweehonderd bladzijden lange brief, die hij op 13 juni afsluit.

De publikatie van de brief

In hetzelfde jaar nog verschijnt te Bazel, bij Joannes Oporinus, die ook de *Fabrica* heeft uitgegeven, de *Brief* van Andreas Vesalius van Brussel, keizerlijk arts, behelzende de aanwending van het decoct van Chynawortel, dat onlangs is gebruikt door de onoverwinnelijke Keizer Karel V en onder meer bevattende de inhoud van zekere brief aan Jacobus Sylvius, van groot nut voor hen, die de waarheid en in het bijzonder de bouw van de mens wensen te kennen, daar hij duidelijk aantoonde, dat ten deze tot dusver te veel vrouwen is geschonken aan Galenos.

De brief, opgedragen aan de hertog van Toscane, wordt voorafgegaan door een voorwoord van de hand van Vesalius' broeder Franciscus, geschreven op 11 augustus te Ferrara. Indien wij Franciscus moeten geloven dan heeft hij de brief gepubliceerd zonder voorafgaande toestemming van de schrijver:

„Onlangs kwam Jacobus Scepperus, een jonge man, naar mijn bescheiden mening uitmuntend thuis in de geneeskunst en verwante wetenschappen, voor studie-aangelegenheden hierheen, en daar ik ter bespreking onzer zaken zeer vaak met hem samenkwam, vroeg ik hem zo eens naar het werk der Belgische geneeskundigen en of er soms door hen ter bevordering en verrijking onzer gemeenschappelijke studiën iets uitgegeven was, waarvan wij nog geen kennis hadden genomen. Hij toonde toen o.a. een brief van mijn broeder Andreas, naar zijn verzekering door hem eigenhandig geschreven, en hij roemde die zeer tegenover mij met de mededeling, dat hij door zekere personen in België in verschillende afschriften druk werd gelezen, welke geleerden met hem van oordeel waren, dat hij verdiende door de druk voor ieder toegankelijk te worden gemaakt. Toen enige anderen, wie ik hem hier liet zien, er evenzo over dachten, verzocht ik onverwijld Scepperus mij een afschrift te maken van mijns broeders werk om dat aan Joannes Oporinus te zenden . . . Wat de uitgave van deze brief betreft, ik kan in deze niet eerst de raad van mijn broeder inwinnen, omdat ik vrees, dat hij door de een of ander in slechte vorm uitgegeven wordt, voordat ik omtrent zijn gevoelen bij de grote afstand en de huidige in Duitsland heersende onrust zekerheid heb gekregen. Ik hoop dan ook dat hij mijn moeite en voortvarendheid niet zal afkeuren, of er boos om zal zijn, dat ik de uitgave verzorg, aangezien een ander hetzelfde zou kunnen ondernemen.” (*Brief*, pag. 1 en 3.)

Alle historici nemen dan ook aan dat Vesalius de brief niet heeft geschreven met het doel hem te publiceren, maar alleen om zich bij zijn vrienden te rechtvaardigen. Zelf schrijft hij:

„In plaats van een brief heb ik veeleer een boek voor U geschreven, vanwege mijn liefde tot U en omdat ik er zoveel van houd met U te babbelen

en vertrouwelijk te praten. Maar hoeveel het ook moge zijn geworden, ik heb er onder het schrijven weinig verdriet van gehad. Want de herinnering aan al die zaken, wier kennis ik mij ten koste van zoveel moeite en onaangenaamheden heb verworven, doet mij buitengewoon goed en ik had daarvoor heel wat anders verdiend dan de laster van mensen, die, omdat zij bij deze studie niet evengoed zijn geslaagd en hun daden niet aan hun aanspraken beantwoorden, hun gal tegen mij uitstorten en zo schandelijk vertoornd op mij zijn, omdat ik niet in Galenos' mening berust en ik terwille van hem niet alle geloof ontzeg aan mijn ogen en mijn verstand." (*Brief*, pag. 185.)

Dat Vesalius er op dit ogenblik niet aan denkt nog verdere geschriften uit te geven moge ook nog blijken uit de volgende bittere passus van deze brief:

„Iedereen overkomt het dagelijks dat hij zichzelf kwelt en bevrijd zou willen zijn van dit leven. En wie dit ook al mogen hebben verleerd, zeker niet zij, die er behagen in scheppen de vruchten hunner studiën uit te geven en zich zó blootstellen aan allerlei laster, doordat zij het niet verstaan ongemerkt ter wereld te komen en weer te verdwijnen. Eigenlijk hebben zij het zichzelf te wijten, als zij dagelijks kwetsende dingen over hun geschriften te horen krijgen." (*Brief*, pag. 35.)

Toch geeft hij aan het eind van zijn brief Roelants toestemming . . .

„dit voortbrengsel van zijn arbeid te laten lezen aan al hun vrienden." (*Brief*, pag. 190.)

In zijn onlangs verschenen werk: *Vesalius, een schets van zijn leven en werken*, is Lindeboom (1964) echter van mening, dat Vesalius zelf zijn brief aan Scepperus heeft gegeven met de opdracht hem door zijn broeder te laten publiceren. Hij steunt daarbij vooral op de bekentenis van Franciscus dat de brief, die Scepperus hem heeft gegeven, eigenhandig door Vesalius is geschreven. Dit argument berust onzes inziens op een verkeerde interpretatie van Franciscus' woorden. Uit de zinsbouw kan men afleiden dat niet de tekst, die Scepperus in zijn bezit heeft, eigenhandig door Vesalius werd geschreven, maar alleen de oorspronkelijke brief, die in het bezit was van Roelants en waarvan verscheidene afschriften in omloop waren. Hoe moet men anders de woorden „naar zijn verzekering" verklaren? Franciscus moest toch het geschrift van zijn broeder zonder iemands hulp kunnen herkennen! O'Malley vertaalt bovenvermelde tekst dan ook uitdrukkelijk als volgt:

„Not long ago a young man named Jacobus Scepperus came here to study . . . He showed me, among other things, a letter written by my brother Andreas . . . He told me he had copied this letter from the original . . . and he said that copies of it were in the possession of various Netherlanders." (*Vesalius of Brussels*, 1964, pag. 215.)

Trouwens waarom zou Franciscus zijn toevlucht tot een voorwendsel hebben genomen? Het was Vesalius niet verboden nog iets te schrijven of zich te verdedigen! Dat Franciscus, de goedemoedigheid van zijn broeder kennend, zijn voorzorgen heeft willen nemen, lijkt aannemelijk. In aanmerking genomen de gebruiken van die tijd is het zeer waarschijnlijk dat een ander de brief onder minder gunstige voorwaarden zou hebben gepubliceerd. Het is ook niet uitgesloten dat Vesalius, zonder formeel de uitgave ervan te wensen, het aan anderen heeft overgelaten de brief te publiceren indien zij dit nuttig achtten.

Overigens is het niet de eerste maal dat Vesalius een werk in briefvorm heeft opgesteld. Zijn brief over de aderlating¹⁾, gericht aan Nicolaas Florenas, lijfarts van de Keizer en vriend van zijn familie, heeft hij zelf onmiddellijk gepubliceerd, in 1539, ofschoon hij zich toen reeds afvroeg of hij hier niet beter van kon afzien om niet het mikpunt te worden van afgunstige, scheldende en lasterende confraters . . . Maar toen moest hij nog naam maken.

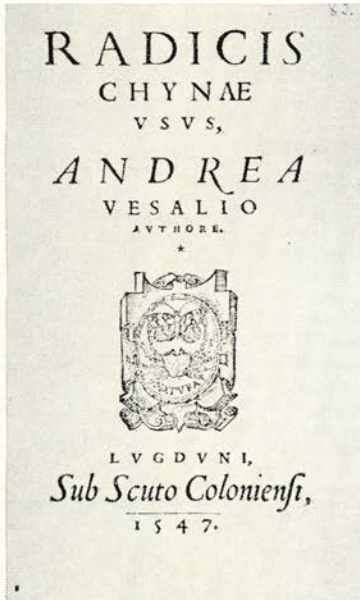
In 1546 is zijn hoofdwerk verschenen en zijn faam definitief gevestigd: de brief aan Roelants kon daaraan niets meer toe- of afdoen. Daarenboven was hij zó verbitterd en ontgoocheld, dat hij niet meer de moed had nog iets uit te geven.

Zo schrijft hij tenminste . . . maar er is een ander, zeer overtuigend argument dat Lindeboom in het gelijk stelt, namelijk de brief van Vesalius aan Johannes Gast van Bazel. Het oorspronkelijke handschrift, bewaard in het Staatsarchief te Zürich, werd in 1943 in het Duits vertaald en uitgegeven door Friedrich Rudolf. Onlangs werd het ook in het Nederlands vertaald en besproken door Boeynaems.

In deze brief horen wij een ander geluid. De gedeprimeerde Vesalius is naar het schijnt weer levenslustig:

„Naar Oporinus zend ik enkele beuzelarijen” (nugas quasdam meas: wellicht een reminiscentie aan een bundel verzen: *Nugae*, uitgegeven in 1533 – het jaar waarin Vesalius in Parijs aankomt – door een vriend van Dolet en van Rabelais, nl. Nicolas Bourbon, een Latijnse rijmelaar, „un des plus notoires de son temps”, volgens L. Febvre), „die ik spoedig en in keurige vorm (in elegantissima forma) gedrukt wil hebben. Ik verzoek U er bij Oporinus op aan te dringen dat hij ze drukt op het beste papier, in folio en met grote randen. Ik sta in voor de kosten. Daardoor zal de druk voor de lezer overzichtelijker zijn en het werk voor de zettters gemakkelijker. Want hoe groter het boek wordt, hoe meer vreugde ik er aan zal hebben. Ik weet dat gij om mijn enthousiasme zult lachen, maar toch verlang ik dat gij dit enthousiasme nog groter zult maken. Waarlijk, er is niets waar men mij een groter plezier mee kan doen dan met een mooie uitgave.”

¹⁾ *Epistola de vena secunda*. Eerste uitgave te Bazel, 1539; tweede uitgave te Venetië, 1544; derde uitgave met Nederlandse vertaling te Amsterdam, 1930. *Opuscula selecta Neerlandicorum de arte medica*, Vol. VIII.

Afb. 1. Titelpagina der drie zestiende-eeuwse uitgaven van de brief aan Roelants (exemplaren van de bibliotheek van de Faculteit der Geneeskunde te Parijs) en van de vierde (Nederlandse) uitgave.

Deze brief werd uit Regensburg verzonden op 1 augustus 1546. De brief aan Roelants werd op 13 juni door Vesalius beëindigd en hij kwam nog in oktober van hetzelfde jaar van de pers.

Hieruit blijkt dat Vesalius zijn brief niet naar Roelants maar rechtstreeks naar Oporinus heeft gezonden. Maar dan is de brief nooit in Ferrara aangekomen en is het voorwoord niet door Franciscus doch door Andreas zelf geschreven. De publikatie zou dan een verrassing zijn geweest, niet voor Vesalius maar wel voor zijn broeder . . .

Wat er ook van zij, het is een verheugend feit dat de brief ons bewaard is gebleven en dat hij niet het lot heeft gedeeld van de vele andere brieven, die Vesalius, zoals hij zelf zegt:

„van tijd tot tijd over zijn studiën aan zijn vrienden schrijft of aan zieken resp. andere geneesheren zendt, waar het de genezing geldt van sommige ingewikkelde ziekten of van aandoeningen die een bijzonder karakter vertonen, ten einde hun raad te vragen of inlichtingen in te winnen.” (*Brief*, pag. 40.)

Van verschillende dezer brieven heeft hij zelf afschriften bewaard. Men kent vier volledige uitgaven van de brief: Bazel (1546), Venetië (1546), Lyon (1547) en Amsterdam (1915). Ook gedeeltelijke uitgaven, namelijk van de gegevens omtrent de chynawortel, zagen meermalen het licht. Boerhaave heeft eveneens de brief opgenomen in zijn uitgave van Vesalius' *Opera omnia*.

De eerste uitgave werd door Oporinus verzorgd in een semi-folio formaat. Aan de wens van Vesalius werd voldaan: de witte randen om de tekst hebben een breedte van twee duim!

(wordt vervolgd)